

ОБЩЕСТВЕНИЯТ ДОГОВОР НА СЧЕТОВОДСТВОТО

Част II: Ангажиментите на висшето счетоводно образование

гл. ас. д-р Михаил Мусов

Катедра „Счетоводство и анализ“, УНСС – София

<p>Ключови думи:</p>	<p>Резюме</p>
<p>Счетоводство</p> <p>Независим финансов одит</p> <p>Обществен договор</p> <p>Висше счетоводно образование</p> <p>JEL: M40, M42, I23</p>	<p>Гарант за изпълнението на „обществения договор“ на всяка една професия – на нейните ангажименти за придържане към професионалния идеал да се защитава широкия обществен интерес – са високите морални критерии на членовете на професионалната общност. За тяхното съзнателно възпитаване висшето образование по счетоводство може да има съществен принос. Проблемът е, че традиционните курсове по професионална етика не гарантират успех в това начинание. От една страна, те абсолютизират различните правила за етично поведение, но не акцентират върху развитието на личността на студентите. От друга страна, тези курсове разчитат на педагогически подходи, които представят етичните проблеми единствено като част от определени, несвързани с личността, кодекси за професионално поведение, вместо да целят създаването на смисъл от страна на студентите относно етичните измерения на проблемите. Необходими са промени както във фокуса на курсовете по професионална етика, така и в прилаганите преподавателски подходи.</p> <p>Целта на настоящата статия е да предложи насоки за образователна реформа, която да направи идеала на професията по-лесно достижим, като го превърне в приоритет на академичната подготовка на бъдещите професионалисти. Основната теза е, че адресирането по подходящ начин на абсолютните морални добродетели и ценности в счетоводното образование има потенциала да създаде усещане у бъдещите професионалисти за начина, по който изборът на професия и следването на нейния идеал създават смисъл в живота на отделната личност и в този на обществото. Това е пътят към истинския професионализъм и е единственият възможен, който има потенциала да върне на одиторската професия изгубения престиж и доверие.</p>

ВЪВЕДЕНИЕ

„Общественият договор на професията“ е негласното споразумение между професията и обществото, в рамките на което тя получава значителна автономия и привилегиите за саморегулиране в замяна на ангажимента за придържане към определен професионален идеал – за предоставяне на ползи, които отговарят на обществените потребности. Той показва не само защо дадената професия съществува и какви са нейните задължения и отговорности, но е и основен индикатор за образователните приоритети в академичната подготовка на бъдещите професионалисти. Във всяка една професия придържането към професионалния идеал е въпрос преди всичко на етика и морал, които се простират далеч отвъд пространствено-времевите граници на нормативната уредба и на етичните кодекси, регулиращи съответната професия.

Корпоративните скандали от началото на века поставиха на изпитание обществения договор на одиторската професия. Те доведоха до загуба на обществено доверие, което пък отне на професията привилегиите за саморегулиране, нейната независимост. „Кризата на доверие“ (Динев, 2009, с. 16) е проявление на „криза на етиката“ (Van Wyhe, 2007) или, по-общо казано – на криза на идеала. Обосноваването на идеал, който да почива на възможността и желанието на членовете на професионалната общност да защитават широкия обществен интерес, като осигуряват надеждна счетоводна информация за просперитета на обществото, е необходимо, но недостатъчно условие за дългосрочното възвръщане на общественото доверие. Проблемите на професията неминуемо налагат промени в нейното образование, което е гарант за бъдещото на самата професия. Следователно съществува необходимост от преосмисляне на приоритетите на счетоводното образование с цел превръщане на идеала на професията във фундамент на нейния образователен модел. Това е така, защото изграждането на бъдещия образователен модел на основата на едно ограничено разбиране относно ангажиментите по обществения договор на професията – например върху разбирането „как счетоводителите добавят стойност за организацията“ (Lawson и др. 2014, с. 298), без дори да се вземат под внимание изискванията за *устойчивост* в процеса на създаване на стойност – ще доведе, в най-добрия случай, до създаването на посредствени професионалисти. Те ще бъдат еднакво отдалечени както от прослужването на трудов или служебен стаж единствено с цел препитание, така и от съпричастността към истинските ценности на професията.

Целта на настоящата статия е да предложи насоки за образователна реформа, която да направи идеала на професията по-лесно достижим, като го превърне в приоритет при подготовката на бъдещите професионалисти. Тази цел се реализира посредством решаването на задачите на изследването, обособени в отделните негови части. В първата част са анализирани проблемите на курсовете по професионална етика в счетоводното образование. Въз основа на този анализ във втората и третата част на изследването последователно и логически е обоснована необходимостта от промяна във фокуса на курсове по професионална етика и от подобрения в прилаганите педагогически подходи. Съответствието на направените предложения с идеи и виждания от близкото и

далечното минало е обект на дискусия в последната част на статията.

ПРОБЛЕМИ НА КУРСОВЕТЕ ПО ПРОФЕСИОНАЛНА ЕТИКА В СЧЕТОВОДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Конкуриращите се интереси на акционерите и на обществото като цяло създават потенциални етични дилеми, в които бъдещите професионалисти е много вероятно да попаднат. Във времена и места, в които определени „креативни“ бизнес практики (например преместването на вредните за здравето и/или за околната среда ефекти в региони с твърде оскъдна нормативна уредба в сферата на труда и/или на околната среда и др.) или подобни на тях счетоводни практики (например представянето на фиктивна стойност на нетните активи в отклонения от някои основни счетоводни принципи или концепции, като „предимство на съдържанието пред формата“ и др.) остават извън съществуващата правна рамка, тяхното използване зависи единствено от преценката на онези, които трябва да вземат решенията. Тоест професионалистите следва да решават чии интереси да защитят, а техните решения имат последствия за всички останали. Разрешаването на етичните дилеми и изборът между различните, конкуриращи се интереси изисква етика. Това е именно нейното предназначение.

Първата от множеството неясноти, които хората имат относно етиката, се отнася до полезността от това да се мисли за нея. Етичните аргументи не са насочени основно към тези, които са склонни да извършват злини. Те са насочени на първо място не към лошите хора, а към добрите хора, чиито убеждения са били изчерпани от интелектуално и морално объркване. (Kane, 1994, с. 10)

Казано иначе, курсовете по етика са основният механизъм на професионалното образование идеалът на професията да бъде съзнателно възпитаван у бъдещите професионалисти. Съобразно това включването на професионалната етика като част от предварително полагащите изпити за придобиване на правоспособност на дипломиран експерт-счетоводител и на регистриран одитор в нашата страна (Закон за независимия финансов одит, чл. 14, ал. 1, ДВ, бр. 95 от 29 ноември 2016 г.) трябва да се оцени като положителна мярка. Професионалната етика обаче не е новост при подготовката на одитори в англо-американския свят. Тя е част от висшето образование по счетоводство вече повече от четири десетилетия, но въпреки това не успява да постигне желаните резултати. И най-доброто доказателство за тази теза са счетоводните скандали от началото на века с всички последвали негативи за одиторската професия. Следователно има нещо фундаментално погрешно в традиционните курсове по етика.

Едната страна на проблема касае естеството на тези курсове. Според Jennings (2004, с. 13) вместо да бъдат фокусирани „върху моралните абсолютни или върху етичните добродетели (...) като честност [и] справедливост“, курсовете по етика обикновено са съсредоточени върху „социалната

отговорност (...) екологичните въпроси, въпросите, свързани със здравословни и безопасни условия на труд, експлоатацията на труда, разнообразието и корпоративната филантропия“. Всички тези въпроси на бизнес етиката или на професионалната етика в счетоводството заслужават подобаващо внимание. Проблемът е, че те в последна сметка не са еквивалентни на истинската етика, която, както редица изследователи предполагат (Taylor, 1985; Waddock, 2005; McGurn, 2015 и др.), разглежда въпроси, свързани с почтеността на личността, нейния характер и интелигентност и т.н. Това са същите онези въпроси, които са в основата на съпричастността на членовете на одиторската професия към ангажиментите и отговорностите, произтичащи от нейния обществен договор:

[Общественият] договор, така както той се прилага за всеки един член на счетоводната [в т.ч. одиторската] професия, започва с личностната почтеност и интелигентност, надгражда върху тази основа доживотен ангажимент към една високо развита база от технически знания и професионални умения и прилага тези практически умения с дълбоко чувство и ангажимент към етичните стандарти на счетоводната професия и практика, както и към нейните широки социални и икономически цели. (Pathways Commission, 2012, с. 23)

И няма как да не се съгласим, че дотогава, докато абсолютните добродетели и ценности не бъдат адресирани по подходящ начин в образователния процес, ще съществува рискът от създаването на това, което Waddock (2005) нарича „кухи“ професионалисти.

Другата страна на проблема с етиката в професионалното счетоводно образование е свързана с традиционно използваните педагогически подходи. В разбирането и осмислянето на ситуациите на етични дилеми педагогическите подходи, които представят етичните дилеми единствено като част от определени, несвързани с личността, кодекси за бизнес поведение или етични правила за практикуващи счетоводители, нямат шансове за успех. Всъщност редица изследователи привеждат доказателства, че тези преподавателски подходи допринасят за моралния упадък на бъдещите професионалисти (например McPhail, 2001; Dellaportas и Hassall, 2013 и др.).

В обобщение, решаването на проблемите с етиката в счетоводното образование изисква внасянето на поне две основни подобрения. Първото касае фокуса на специализираните курсове по професионална етика, които следва не да абсолютизират правилата за етично поведение, а да акцентират приоритетно върху развитието на личността на студентите. Второто подобрение е свързано с използваните подходи на преподаване. Те следва да целят не предаването на знания във вид на „рецепти“ за етично поведение, а създаването на смисъл от страна на студентите относно етичните измерения на проблемите.

НЕОБХОДИМОСТТА ОТ ПРОМЯНА ВЪВ ФОКУСА НА КУРСОВЕТЕ ПО ПРОФЕСИОНАЛНА ЕТИКА

Истинската етика, която е фокусирана върху формирането на студентите като личности, има потенциала да подобри техните способности за етично мислене и обосноваване, което на свой ред ще помогне на бъдещите професионалисти по-лесно да излизат от моралните обърквания, в които професията или самият живот ще ги постави. Тя би оформила морала на тяхното поведение дори в онези ситуации, в които ограничената рамка на традиционната професионална етиката оправдава използването на някои „креативни“ счетоводни техники в името, например, на създаването на по-висока стойност за организацията и нейните собственици.

Изключително добър пример за ролята на истинската етика в решаването на мащабна етична дилема от областта на инженерството е представен от McGurn (2015). Той описва ситуация от края на 70-те години на миналия век, когато главният инженер на новия небостъргач на Citicorp, построен в Manhattan, прави отново своите изчисления – година след като сградата е пусната в експлоатация – и установява, че е допуснал грешка. Новите изчисления показват, че съществува опасност сградата да бъде съборена от силни ветрове, които според статистиката се появяват средно на 16 години. След поредица допълнителни проучвания и консултации с колеги инженерът решава да информира борда на директорите на Citicorp, поемайки риска това да сложи край на кариерата му и да го въвлече в тежки съдебни дела. Вместо обаче да получи критика от председателя на борда, инженерът бива похвален и помолен за становище относно необходимите бъдещи действия по отстраняване на съществуващия риск.

Двамата излизат с план за укрепване на сградата в рамките на няколко месеца, без много шум, етаж по етаж. И го изпълняват (...) на цената от милиони.

Те имат много други избори (...) Вместо това правят това, което е нужно да се направи (...) и похарчват това, което е необходимо. Накрая, когато се разчува какво се е случило, те са възнаградени. Но не съществуват гаранции, че нещата ще се развият по този начин. Бих казал, че разликата е очевидна: и двамата са мъже с характер. (McGurn, 2015, с. 387–388)

Този пример съвсем недвусмислено показва, че за да станат истински професионалисти, студентите трябва първо да имат съзнание за обществения договор на професията и идеала, въз основа на който той е изграден. От обществения договор на одиторската професия, така както е дефиниран в препоръките на Комисията по висше счетоводно образование (Pathways Commission, 2012) и в Етичния кодекс на професионалните счетоводители (IESBA, 2016, §100.1), по недвусмислен начин става ясно, че при наличието на конфликти между ангажиментите на един професионалист към дадена организация и неговите задължения към обществото интересите на обществото са винаги на първо по значение място. Но признаването и поемането на

отговорността, произтичаща от съзнанието за обществения договор, е само началото. За да останат верни на ангажиментите, свързани с изпълнението на обществения договор; на убеждението, че тяхната „работа изпълнява някаква по-висша кауза, по-висше призвание, нещо по-голямо от [тях самите]” (Bennett, 2001, с. 88), студентите имат нуждата от център на тежестта вътре в себе си. Подходящото интегриране на моралните абсолюти в счетоводното образование и осъзнатата рефлексия върху тях, като неразделна част от образователния процес, предлагат най-добрата перспектива за оказване на положително въздействие върху развитието на личността на бъдещите професионалисти в областта на счетоводството. Действията в тази посока правят единствено възможно изпълнението на обществените ангажименти на одиторската професия и на счетоводното образование.

Фокусът в образованието върху развитието на личността на студентите обаче има и други предимства, ключово сред които е приносът в интегрираното развитие на професионалните компетенции. Че знанията, уменията и компетенциите на студентите следва да се развиват като интегрирани компетенции, не трябва да се доказва, защото никой никога не е твърдял обратното. Проблемът е в несъвършенствата на предлаганите подходи за постигането на тази интеграция. Lawson и др. (2015) например разглеждат четири различни нива, на които преподавателите по счетоводство следва да интегрират професионалните компетенции от учебния план, в т.ч. в рамките на една единствена счетоводна компетенция; между множество счетоводни компетенции; между счетоводни и управленски компетенции; и интеграция на базови компетенции. Този технически подход може и да е полезен в някакъв аспект, но изпуска най-важното. Истинската интеграция на компетенциите се реализира не в самия учебен план, а в съзнанието на студентите. Прав е Shulman (2011, с. x), като твърди, че „интеграцията (...) не става така, сякаш някой нарежда парчета от сложен пъзел; [а] посредством формирането на чувство за идентичност и личностен смисъл“. Без подходящо адресиране на въпросите, свързани с моралните човешки ценности и цели, всеки опит за интегрирано развитие на желаните професионални компетенции ще остане повърхностен и фрагментарен.

НЕОБХОДИМОСТТА ОТ ПРОМЯНА В ПЕДАГОГИЧЕСКИТЕ ПОДХОДИ, ИЗПОЛЗВАНИ В КУРСОВЕТЕ ПО ПРОФЕСИОНАЛНА ЕТИКА

Преподавателските подходи едновременно правят възможно (Thomson и Bebbington, 2004) и ограничават (Wyer, 1984) придобиването на знания и опит от страна на студентите по време на тяхното следване. Понастоящем традиционно използваните педагогически похвати в счетоводното образование (не само у нас) се считат за компрометирани – базирани на правила, разчитащи на запамятаване, неохотни спрямо креативността и ограничени в пределите на академичните аудитории (Albrecht и Sack, 2000, с. 43–58). В преподаването на истинска етика е необходимо не да се разчита на предаването на знания, а на ангажирането на студентите с въпросите за личния смисъл, ценности и

убеждения, на които всеки сам следва да даде отговор – например „Какво значение има конкретно разбиране или конкретен подход за това кой съм аз, как съм свързан със света и какво трябва да вълнува моите представи и надежди?“ (Colby, Ehrlich, Sullivan и Dolle, 2011, с. 65). По-долу систематизирано са представени някои от основните педагогически подходи, които имат потенциала да допринесат за развитието на способността на студентите за етичното мислене и обосноваване посредством насърчаване на тяхното преднамерено и рефлексивно ангажиране в учебния процес.

Най-амбициозният и с най-голяма полезност за студентите подход е въвеждането на *изцяло нови интегрирани курсове по професионална етика*, в които елементите на професионалното и либералното образование са подходящо съчетани. Различни интегрирани курсове в сферата на професионалната бизнес етиката са описани от Colby и др. (2011) и Pehlivanova и Martinoff (2015, с. 5). Повечето от тях включват, но не се ограничават до: проучвания на текстове от различни области на познанието (икономика, история, философия, етика, психология, литература и др.); дискусии и писмени разработки по различни въпроси, касаещи смисъла на професията, противоречивите роли и отговорности на мениджърите, етичните измерения на лидерството, формирането на ценностна система – например какво означава „добър“ живот, „добра“ организация или управление на хора, които също желаят да водят „добър“ живот (Epley, 2015) и др.

Освен интегрираните курсове съществуват и *други подходи за либерализиране на счетоводното образование*, които, макар и по-фрагментарни, са много полезни. Един от тези подходи за „по-разнообразна, чувствителна и етична счетоводна педагогика“ е разработен от Amernic и Craig (2014, с. 257). Авторите предлагат етичните проблеми да се разглеждат и дискутират през общо девет различни „ъгъла на виждане“ (в т.ч. модели, време, емическа перспектива, позиционност, идеология, теми, метафора, ирония, мълчание, рамкиране и култура). Други подобни подходи са свързани с нестандартното използване на художествената литература в образователния процес (Chabrak и Craig, 2013; Boyce и Greer, 2013 и др.), с по-широкото включване на историята (Chabrak и Craig, 2013 и др.) и т.н.

Диалогичното образование, наречено още *проблематизиране*, разработено от Freire (2005 [1968]), също може да допринесе за изграждането на капацитет за етично мислене и обосноваване. За разлика от традиционните педагогически подходи, при които студентите търпеливо получават и наизустяват знания за една статична и предвидима действителност, при диалогичното образование реалността се представя като реалност в развитие, а действията, които студентите следва да предприемат за нейната трансформация, „са функция на това как те възприемат себе си в света“ (Freire, 2005 [1968], с. 83). Успешен пример за счетоводен курс, съдържащ елементи на диалогичното образование, е представен от Coulson и Thomson (2006). В него на студентите се възлага групов проект по изготвянето на профил на избрана организация единствено на база на публично достъпна информация. Основните препоръки на авторите по въвеждането на подобни курсове се свеждат до: информизиране на студентите

относно целите, съдържанието и структурата на курса; поемане на ангажимент за проблематизиране на ситуациите, обект на дискусия, и за насърчаване активното участие на студентите; задължително включване на елемент на действие от страна на студентите; въвеждане на оценяване, което е в съответствие с ценностите на диалогичното образование и др.

Ситуационното учене, като специфична форма на ученето чрез опит, също би могло да има сериозен принос в развитието на бъдещите професионалисти като морални личности. Този подход е преди всичко процес на социално сътрудничество, който предоставя възможност за колективно решаване на проблеми, за съвместно противопоставяне и обсъждане на различни погрешни схващания и за осигуряване на умения, необходими за съвместна работа (Brown, Collins и Duguid, 1989). Dellaportas и Hassall (2013) описват конкретен приложен пример, при който студентите, записани в счетоводната програма на един от големите австралийски университети, посещават местен затвор и затворници, които са бивши професионални счетоводители. Тези посещения създават автентичен интелектуален и емоционален опит за студентите, който повишава тяхната етична чувствителност и способността им за вземане на решения в условията на морални дилеми.

Не на последно по значение място е необходимо да се имат предвид и ефектите на т.нар. *образование чрез „скрит учебен план“* (Jackson, 1990 [1968], с. 33). То включва всички онези неформални, и понякога непреднамерени, явления в образователния процес, които наред с формалния учебен план формират мислите и чувствата на студентите. Тук попадат например развитието на професионални клубове по счетоводство; организирането и провеждането на бизнес-състезанията за студентите (например състезанието на Института на дипломираните експерт-счетоводители на Англия и Уелс (ICAEW), известно като Business, Accounting and Skills Education – виж: <http://careers.icaew.com/events/BASE>); насърчаването на взаимната и социалната отговорност и др.

Възможно е да се представят и други преподавателски подходи, но дори и посочените са достатъчни, за да се разбере, че само когато образованието успее да сближи знанието с ценностите, които студентите споделят, то може да създаде у тях усещане за начина, по който изборът на професионална кариера и следването на професионалния идеал създават смисъл в живота, т.е. усещане за лично удовлетворение. А то ще остане у студентите през техния път в кариерата – дълго след като са напуснали студентските скамейки.

ДИСКУСИЯ

Отправените предложения за реформиране на курсовете по професионална етика имат за цел засилване ролята на счетоводното образование във формирането и развитието на бъдещите професионални счетоводители като личности с висок морал – основният гарант за професионални действия в интерес на обществото. Тези предложения съответстват в много голяма степен на предишни идеи и виждания от близкото и далечно минало, свързани с

постигането на по-добър баланс между личностното и професионалното развитие на студентите по счетоводство, както и с подобряване на подходите на преподаване в счетоводното образование.

В началото, през първите десетилетия на ХХ в., в страната съществува убеждението, че „само животът е в състояние да оформи личните качества и моралния облик“ на одитора (Добрев, 1933, с. 37). В резултат на това разбиране тогавашните преподаватели във висшите училища не успяват да припознаят възпитателната функция на висшето образование по счетоводство, т.е. тази функция, която е свързана с формиране на характер и ценности. След края на централизираното планово стопанство се разбира, че висшето образование по счетоводство надхвърля тесните предели на професионалното образование. Пергелов (2007а, с. 90) например с убеденост посочва, че

особено е необходимо в [одиторите] да се внедрява убеждението, че те са борци за установяване и утвърждаване законността, истината и честността.

Той призовава преподавателите по счетоводство да поемат отговорност за развитието на личността на студентите с думите:

Време [е] да се освободим от обхваналия ни оптимизъм и притъпено чувство на отговорност към бъдещите поколения. (...) Постигането на тази цел изисква нашата мисъл (...) да бъде подчинена на стремежа да се подготвят кадри, които са носители на висока мисловност и утвърдена духовност. (Пергелов, 2007б, с. 9–10)

Дискутирайки тези въпроси, Пергелов формулира три основни набора от препоръки за бъдещото развитие на счетоводното образование. Първата група касае нуждата от по-значителен и задълбочен акцент върху богатата теория и история на счетоводството, които, според него, ще допринесат за повишаване на интелектуалния потенциал и теоретичната зрялост на студентите (Пергелов, 2002; 2007б). Важен е и призивът „да не се подценява голямата познавателна, естетическа и възпитателна роля на художествената литература“ (Пергелов, 2007б, с. 11).

Вторият набор от предложени мерки е в сферата на педагогиката. Пергелов (2007б, с. 11–12) защитава използването на преподавателски методи, които повишават способността на студентите за мислене и техните нагласи за учене през целия живот:

Много [е] важно да се използват методи, които въздействат духовно и емоционално на учащите се; развиват чувството им на възприятие и въображение и ги подтикват към активно участие в учебния процес (...) които подсилват саморефлексията в мисленето и действията на обучаваните.

Третата група от препоръки адресира професионалната подготовка и личностните качества на преподавателите по счетоводство. Пергелов (2002, с. 197–199) призовава за привличане в академичните среди на преподаватели,

които „да служат за пример и вдъхновение на младите”, които са „личности, притежаващи солидни знания, критичен ум, гъвкав интелект, богата култура“ и „високи нравствени добродетели“.

Не са нужни повече примери, за да открие съответствието между тези три групи от препоръки и представените по-горе педагогически подходи в подкрепа на изпълнението на обществения договор на одиторската професия. Доколко отправените предложения за реформа ще бъдат взети под внимание обаче, е друг въпрос. Въпрос на избор. Те, разбира се, могат да бъдат и изцяло пренебрегнати. Тогава обаче ще трябва да си припомним предупреждението на Пергелов (2007b, с. 12), че

ще се ширят техницизмът и примитивизмът, които осакатяват и убиват най-ценното в духовното състояние на човека – неговата способност да мисли и обосновава; да бъде достоен съвременник и творец на своето настояще и бъдеще.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Професионализмът в областта на счетоводството и одита не се ограничава до извършването, обобщаването или проследяването на счетоводни записвания, нито дори единствено в компетенцията да се правят професионални преценки. Той е преди всичко екстраполиране на професионалните ценности и идеал в конкретните условия на стопанската практика. От тази гледна точка това, което създава добрите професионалисти, не са единствено знанията, уменията и способностите, а убеждението да се следва идеала на професията, залегнал в основата на нейния обществен договор – да се работи в интерес на цялото общество. Основна предпоставка за това са високите морални критерии на членовете на професионалната общност, за формирането на които пък висшето образование по счетоводство може да има съществен принос.

Ако одиторската професия наистина се стреми към възвръщане на изгубеното обществено доверие, нейният образователен модел трябва да подготвя бъдещите професионалисти да работят в полза на обществото, а това предполага, че етичното мислене и обосноваване следва да се превърнат в основа на образованието за професията. Интегрирането на моралните абсолюти в счетоводното образование и осъзнатата рефлексия върху тях посредством използването на подходящи педагогически подходи предлагат най-добрата перспектива за изпълнението на обществените ангажименти на одиторската професия и на счетоводното образование по добре познатата теза, че една професия е толкова добра, колкото добри са нейните членове.

Библиографска справка:

1. Динев, М. (2009). Кризата, одитът и другите. В *Годишник на ИДЕС, 2009*. София: ИДЕС, с. 7–30.
2. Добрев, Д. (1933). *Ръководство за контрола, ревизии и експертизи на стопанските предприятия – счетоводни, материални, стопанско-организационни, данъчно-фискални, съдебни и други проверки и експертизи*, София: Печатница С. М. Стайков.
3. Закон за независимия финансов одит. (Обн., ДВ, бр. 95/29.11.2016 г.).
4. Пергелов, К. (2007а). Теоретичната подготовка, психологическата нагласа и нравствената извисеност на одиторите – от решаващо значение за изпълнение на Директива 2006 на Европейския парламент. В *Годишник на ИДЕС, 2007*. София: ИДЕС, с. 65–91.
5. Пергелов, К. (2007б). За историята и теорията на счетоводството и преподаването им във ВУЗ, сп. *Народностопански архив*, (3): 5–12.
6. Пергелов, К. (2002). Време е да се внесат значителни подобрения при преподаване на счетоводните знания във ВУЗ. Юбилеен сборник, посветен на проф. Коста Пергелов по случай навършване на 80 годишна възраст и 55 години непрекъсната преподавателска дейност. София: ЕТ „Максла”, 192–199.
7. Albrecht, W. S., & Sack, R. J. (2000). *Accounting Education: Charting the Course through a Perilous Future*. Accounting Education Series, Volume 16. Sarasota, FL: AAA.
8. Amernic, J., & Craig, R. (2014). *Liberalising Accounting Curricula Using “Angels of Vision”*. In R. Wilson (Ed.) *The Routledge Companion to Accounting Education*. London: Routledge, 255–275.
9. Bennett, W. (2001). *The Lawyer’s Myth: Reviving Ideals in the Legal Profession*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
10. Boyce, G., & Greer, S. (2013). *More than imagination: Making social and critical accounting real*. *Critical Perspectives on Accounting*, 24: 105–112.
11. Brown, J. S., Collins, A., & Duguid, P. (1989). *Situated cognition and the culture of learning*. *Educational Researcher*, 18(1): 32–42.
12. Chabrak, N., & Craig, R. (2013). *Student Imaginings, Cognitive Dissonance and Critical Thinking*. *Critical Perspectives on Accounting*, 24: 91–104.
13. Colby, A., Ehrlich, T., Sullivan, W., & Dolle, J. (2011). *Rethinking Undergraduate Business Education: Liberal Learning for the Profession*, San Francisco, CA: Carnegie/Jossey-Bass.
14. Coulson, A., & Thomson, I. (2006). *Accounting and Sustainability, Encouraging a Dialogical Approach: Integrating Learning Activities, Delivery Mechanism and Assessment Strategies*. *Accounting Education: An International Journal*, 15(3): 261–273.
15. Dellaportas, S., & Hassall, T. (2013). *Experiential learning in accounting education: A prison visit*. *The British Accounting Review*, 45(1), 24–36.
16. Epley, N. (2015, November 19). *Designing a Good Life*. (Course Number 38119, Course description by faculty). Retrieved from <https://www.chicagobooth.edu/faculty/directory/e/nicholas-epley>.
17. Freire, P. (2005 [1968]). *Pedagogy of the Oppressed* (30th anniversary edition);

- M.B. Ramos, trans.) NY: Continuum International Publishing, Inc.
18. International Ethics Standards Board for Accountants (IESBA). (2016). *Handbook of the Code of Ethics for Professional Accountants, 2016 Edition*, NY: IFAC (Available at: <https://www.ethicsboard.org/system/files/publications/files/2016-IESBA-Handbook.PDF>).
 19. Jackson, P. W. (1990 [1968]). *Life in Classrooms*. New York: Teachers College Press.
 20. Jennings, M. M. (2004). *Incorporating ethics and professionalism into accounting education and research: A discussion of the voids and advocacy for training in seminal works in business ethics*. *Issues in Accounting Education*, 19(1): 7–26.
 21. Kane, R. (1994). *Through the Moral Maze: Searching for Absolute Values in a Pluralistic World*. New York: Paragon House.
 22. Lawson, R. A., Blocher, E. J., Brewer, P. C., Morris, J. T., Stocks, K. D., Sorensen, J. E., Stout, D. E., & Wouters, M. J. F. (2015). *Thoughts on Competency Integration in Accounting Education*. *Issues in Accounting Education*, 30(3): 149–171.
 23. Lawson, R. A., Blocher, E. J., Brewer, P. C., Cokins, G., Sorensen, J. E., Stout, D. E., Sundem, G. L., Wolcott, S. K., & Wouters, M. J. F. (2014). *Focusing Accounting Curricula on Students' Long-Run Careers: Recommendations for an Integrated Competency-Based Framework for Accounting Education*. *Issues in Accounting Education*, 29(2): 295–317.
 24. McGurn, W. (2015). *Lies, Damned Lies – and Business Ethics Courses*. *Vital Speeches of the Day*, Vol. 81(12): 385–388.
 25. McPhail, K. (2001). *The other objective of ethics education: re-humanising the accounting profession – a study of ethics education in law, engineering, medicine, and accountancy*. *Journal of Business Ethics*, 34(3–4): 279–298.
 26. Pathways Commission. (2012). *Charting a National Strategy for the Next Generation of Accountants*. AAA and AICPA. (Available at: www.pathwayscommission.org).
 27. Pehlivanova, P., & Martinoff, M. (2015). *Philosophy For Accountancy: Educating responsible professionals through critical thinking and ethical reasoning*. London: ICAEW (Available at: <http://auditfutures.org/publications/>).
 28. Taylor, C. (1985). *The Concept of a Person*. In *Human Agency and Language: Philosophical Papers*, Vol. 1. Cambridge, UK: Cambridge University Press: 97–114.
 29. Thomson, I., & Bebbington, J. (2004). *It Doesn't Matter What You Teach? Critical Perspectives on Accounting*. 15(4/5): 609–628.
 30. Van Wyhe, G. (2007). *A History of U.S. Higher Education in Accounting, Part II: Reforming Accounting within the Academy*. *Issues in Accounting Education*, 22(3): 481–501.
 31. Waddock, S. (2005). *Hollow Men and Women at the Helm... Hollow Accounting Ethics? Issues in Accounting Education*, 20(2): 145–150.
 32. Wyer, J. C. (1984). *Procedural v. Conceptual: a Developmental View*. *Journal of Accounting Education*, 2(1): 5–18.

ACCOUNTING'S SOCIAL CONTRACT
Part II: Commitments of the Accounting Higher Education

Chief Ass. Prof. Michael Musov, PhD

University of National and World Economy – Sofia

Key words:	Summary
<p><i>Accounting</i></p> <p><i>Auditing</i></p> <p><i>Profession's social contract</i></p> <p><i>Accounting higher education</i></p> <p>JEL: M40, M42, I23</p>	<p><i>What underpins a profession's "social contract" – its commitments to the profession's ideal to protect the broad public interest – are the high moral values of the members of the profession. Accounting higher education could have a significant contribution in nurturing these moral values. The only problem is that traditional professional ethics courses do not give any hope for a success in this endeavor. On the one hand, they typically favor various rules guiding ethical behavior, but do not focus on the development of individual student identities. On the other hand, these courses employ teaching strategies that present ethical problems as depending only on some remote codes of professional conduct, instead of being aimed at the creation of personal meaning from ethical dilemmas. Changes are needed in both the focus of the professional ethics courses and the pedagogies employed.</i></p> <p><i>The paper aims to suggest some thoughts on an educational reform that to make profession's ideal more easily achievable by making it an educational priority. Specifically, the main argument is that, integrating absolute moral values in accounting education using appropriate teaching strategies could generate a sense of how professional choice and true commitments to the profession's ideals create a meaning in one's life and in the wider society. That is the path of real professionalism, and it is the only one with any possibility for the accounting profession to regain the lost prestige and trust.</i></p>